

Zeliha ÖZTÜRK*
Merve ÇİL TÜRKER**

KARNAVAL ROMANINDA MODERN HAYAT PRATİKLERİ¹

MODERN LIFE PRACTICES IN THE NOVEL KARNAVAL

ÖZET

Bu çalışma, Ahmet Midhat Efendi'nin *Karnaval* adlı romanını Osmanlı toplumundaki modernleşme sürecinin kültürel ve toplumsal dinamikleri çerçevesinde incelemektedir. 19. yüzyıl sonu Osmanlı kent yaşamında kamusal alan, tüketim kültürü, beden temsili ve gösteri / teşhir gibi ana hatlar modernleşme ile temas kurmanın yolları olmuştur. *Karnaval* romanı, modern bir topluma geçiş sürecini irdeleyen; modernleşmenin bireyde, toplumda, kamusal alanda ve gündelik yaşamda yarattığı dönüşümleri yeni bir eğlence kültürü çerçevesinde ortaya koyan örneklerden biridir. Ahmet Midhat Efendi romanda ele aldığı balo sahneleri ile gelen yeni hayat tarzlarını, tüketim pratiklerini, beden algısını bir modernleşme eleştirisi olarak ele alırken kent temelli yeni bir yaşam kültürünün örneklerini de romana yerleştirir. Çalışmada *Karnaval* romanının Osmanlı toplumunda modernlik pratiklerini ele alış biçimi sosyolojik bir bakışla ve metin odaklı nitel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Balolardaki kent ve modernite temelli eğlence anlayışı, mekân ve insan arasındaki ilişkiyi dönüştürerek; bireyin özel yaşamını kamusal alana açan yeni bir sosyal sahne, gösterişe dayalı Batılı bir tüketim anlayışı ve gösteriye yaslanan bir beden algısı yaratmıştır. *Karnaval* romanı bu bulgular ışığında Osmanlı toplumunun modernleşme ile geçirdiği kültürel kırılmaları eleştirel bir bakış açısıyla ele alırken yeni kentli hayatı ve insanı sergilemenin de önemli bir örneği olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Karnaval*, modernleşme, kamusal alan, tüketim, gösteri

ABSTRACT

This study analyses Ahmet Midhat Efendi's novel *Karnaval* within the framework of the cultural and social dynamics of Ottoman modernization. By the late nineteenth century, modernization had begun to transform Ottoman urban life through key domains such as public space, consumer culture, body representation, and spectacle. *Karnaval* offers a compelling literary example of this transition, portraying the deep transformations modernity brought to individuals, society, public life, and everyday practices through the lens of a new entertainment culture. The novel explores Midhat's critique of modernization, particularly through its depictions of ballroom scenes that reflect emerging lifestyles, consumption patterns, and bodily aesthetics. In addition, it is situated within the broader context of a newly forming, urban-based cultural model. This study employs a text-focused qualitative approach to investigate how *Karnaval* perceives and articulates modernity from a sociological standpoint. The Westernised, ostentation-driven form of entertainment represented in the balls reshapes the relationship between people and space, opening private life to public view and promoting a display-oriented body image. In light of these observations, *Karnaval* is evaluated both as a cultural critique and as a representative narrative of the shifting urban identities and societal ruptures characteristic of Ottoman modernization.

Keywords: *Karnaval*, modernization, public sphere, consumption, spectac

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bilecik/Türkiye. E-posta: zeliha.ozturk@bilecik.edu.tr / Asst. Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Human and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Bilecik/Türkiye. E-mail: zeliha.ozturk@bilecik.edu.tr

** Sorumlu Yazar, Doktora öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bilecik/Türkiye. E-posta: mervecilturker@gmail.com / Corresponding Author, Ph.D. Student, Bilecik Şeyh Edebali University, Graduate Education Institute, Department of Turkish Language and Literature, Bilecik/Türkiye. E-mail: mervecilturker@gmail.com

¹ Bu makale sorumlu yazarın "Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Kent, Yeni İnsan ve Öteki" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. / This article is derived from the corresponding author's doctoral thesis entitled "City, New Man and the Other in the Novels of Ahmet Mithat Efendi".

Giriş

Modernizm sadece teknik ve sanatsal bir değişim değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, bireylerin dünyaya bakışlarının ve kentin radikal şekilde dönüştüğü zihinsel ve sosyal bir kırılmadır. 19. yüzyılın sonlarında hız kazanan bu dönüşüm, özellikle büyük kentlerin kültürel yapısıyla bir araya gelerek gündelik hayat pratiklerinde yapısal bir dönüşüm yaratmıştır. Endüstriyel gelişmeler ve buna bağlı kapitalist üretimin etkisiyle kentler; bireyler için hızla akan, yabancılaştırıcı alanlar hâline gelmiştir. Böylece modern kent, sadece fiziksel bir mekân değil aynı zamanda tüketimin ve bireyin görünür olma arzusunun arttığı bir alan olmuştur. Georg Simmel'e göre, kent yaşamı bireyin kendini farklı şekillerde izah ettiği ve ön plana çıkma arzusunu sergilediği bir alandır. Bu farklılık isteği, kişinin tüketim alışkanlıkları, dış görünümü ve gündelik hayat pratiklerinde görülür. Bu nedenle kent hem toplumsal hem de bireysel yaşantıların kesiştiği bir alan hâline gelir (Simmel, 2015, ss. 25-30).

Tanzimat Fermanı ile yapılan reformlar kapsamında Osmanlı kentlerindeki düzenlemeler ve dönüşümler; amaçlanan yenilikler arasında öncelikli olmuştur. Bu dönüşümler, 19. yüzyılda Osmanlı kentlerinin merkezinde özellikle de İstanbul'da gerçekleşmiştir. Altıncı Daire-i Belediye'nin kuruluşu, ulaşım sistemlerinin modernleşmesi ve kamusal alanların yeniden düzenlenmesi gibi adımlar, İstanbul başta olmak üzere Osmanlı kentlerini Batılı anlamda birer modern yaşam alanına dönüştürmüştür (Çelik, 2019, s. 42). Bu süreçte sadece mekânlar değil, gündelik hayat pratikleri de değişmeye başlamış; özellikle de mahalle gibi şehrin geleneksel mekânlarının toplumsal yapısı dönüşüme uğramıştır. Yeni ulaşım biçimleri, nüfusun artması ve iktisadi değişimlerin yaşanmasıyla mahalle içi ilişkilerin meydana getirdiği kentin gündelik hayatı, modern kent hayatının görünümüleri içerisinde yeniden biçimlenmiştir (Işın, 1999, s. 74). Bu yeni modern kentin düzeni, tüketim alışkanlıklarını ve toplumsal tiplerin dönüşümünü sağlamış; böylece kent sadece bireyin yaşadığı bir yer değil, aynı zamanda görülen ve gösterilen bir sahneye dönüşmüştür.

Tanzimat Dönemi Türk edebiyatında farklı konu ve türlerde çok sayıda eser vermesi nedeniyle Ahmet Midhat Efendi, dönemin öne çıkan yazarlarından biridir. Bunun nedeni eserlerini halkı eğitmek için kullanmasının yanı sıra romanlarında Osmanlı'nın kültürel değişimlerine sıklıkla yer vermesidir. Tanpınar'ın "öğretmek için öğrenen" (1988, s. 448) şeklinde ifade ettiği yazar, kenti sadece fiziksel bir mekân olarak değil, aynı zamanda toplumsal kırılmaların meydana geldiği bir zemin olarak sunar. Ahmet Midhat Efendi romanlarında Osmanlı toplumundaki kültürel ikilikleri ve değişimleri, Batı ile kurulan temasların ardından Osmanlı'da değişen kent hayatını ve onun etrafında gerçekleşen toplumsal rollerin canlı bir panoramasını sunmuştur. Bireyselleşme, görünürlük, kamusal alan ve tüketim alışkanlıkları gibi modernizmin dinamikleri üzerinden şekillenen yeni bireysel kimlikler, Osmanlı kentlerinin yeni yapısını ve toplumsal değişimlerini gözler önüne serer. İstanbul'u merkeze alan edebî eserlerinde özellikle mahalle kültürünün değişimi, kamusal alanların oluşumu ve buna bağlı değişen bireyler arasındaki ilişkiler açık bir şekilde görülür. Pastane, restoran, eğlence mekânı ve sokak gibi kamusal alanlar; bireylerin bedenlerinin ve kimliklerinin görünür olduğu alanlardır. Ahmet Midhat Efendi'nin eserleri de Osmanlı'nın toplumsal yapısının ve kültürel çeşitliliğinin analizlerinin yapılabileceği önemli sahneleri sunmaktadır. Çalışmada ele alınan *Karnaval* romanının modernleşme sürecinde dönüşüme uğrayan kent yaşamı içinde bireyin görünür olma isteğini ve içinde yer aldığı kültürel sahneleri sunan zengin bir eser olduğu dikkat çekmiştir. Romanın balo sahnelerinde, gündelik hayat pratiklerinde, bireylerin tüketim alışkanlıkları ve ilişkilerinde meydana gelen durumlar;

modernleşme sürecinin görünümüleri olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle *Karnaval* romanı kamusal alan, tüketim kültürü ve görünür olma isteği gibi temalar üzerinden dönüşüme uğrayan toplum yapısının ve değerlerinin analizini yapmayı mümkün kılmaktadır. Çalışmada bu üç tema metin odaklı ele alınarak tahlil edilmekte, modernleşme sürecinin gündelik hayattaki görünümüleri sosyolojik bir bakış açısıyla irdelenmektedir.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Karnaval* romanı, 1881 yılında yayımlanmıştır. Roman İstanbul, özellikle de Beyoğlu çevresindeki eğlence kültürünü ele alarak Osmanlı toplumunun kültürel dönüşümünü gözler önüne sermektedir. Romanda Tanzimat Dönemi'nde modernleşme süreciyle birlikte şekillenen balo kültürü, ahlaki ve toplumsal dönüşümler gibi temalar ele alınır. Roman ana karakterler Zekâî ve Resmi'nin Madam Hamparson ve Benli Helena ile ilişkilerine ve çatışmalarına yer verir. Zenginlik, gösteriş ve aldatma temaları etrafında ilerleyen olaylar, balolar aracılığıyla görünürlüğün arttığı ve gündelik hayat pratiklerinin bireydeki yıkıcı etkilerinin sunulduğu sahneleri ortaya çıkarır. *Karnaval*, Osmanlı toplumunun geçirdiği toplumsal değişim ve dönüşümlerin panoramasını sunarken modernleşmenin yarattığı kırılmaları da gözler önüne seren önemli bir anlatı hâlini alır.

Kamusal Alanın Sahnesi Olarak Balolar

Geçmişten günümüze özel ve kamusal alanlar sadece fiziksel bakımdan değil, toplumsal ve kültürel bakımdan da devamlı bir değişim ve dönüşüm yaşar. Bu değişim ile mekânların fiziksel yapısının yanında bireylerin gündelik hayat biçimleri, toplum içindeki konumları da köklü biçimde dönüşüme uğrar. Bu dönüşümün önemli kırılması 18. yüzyılda Avrupa'da kamusal alanın oluşumuyla yaşanır. Kamusal alan sadece bireylerin bir araya geldiği fiziksel bir mekân olmaktan çıkarak bireylerin eleştirel fikirlerini ortaya koyduğu işlevsel bir alan hâline gelir. Jürgen Habermas, kamusal alanın geçmişten günümüze değişimini inceleyerek kavram üzerine fikirlerini kavramsallaştırır. Habermas'a göre kamusal alan, bireylerin fikirlerini geliştirdiği ve ilişkiler kurduğu, siyasi otoriteleri sorguladığı ve görünürlük kazandığı bir zemindir; bu nedenle toplumsal ilişkilerin de mekânıdır (2003, ss. 255-259). Özellikle de kadınlar için kamusal alan, toplumda var oldukları ve toplumun bir parçası oldukları bir alan hâline gelmesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla kamusal alanlar, bireylere aidiyet ve özgürlük vaadinin de verildiği alanlardır. Modernleşme süreci, gündelik hayat şekillerini değiştirerek kamusal ve özel alan ayrımını belirler. Bu alanlar, cinsiyet rollerini de dönüştürür; kadınların evlerinde kalmaları bir gereklilik olarak görülürken erkeklerin kamusal alana çıkmaları kendilerine itibar kazandırır (Belli, 2024, s. 127). Bu nedenle Osmanlı modernleşmesinde mekânlar, toplumsal ve ahlaki kuralların belirlenmesinde de işlev kazanmıştır.

Osmanlı toplumu, geleneklerini modernleşme sürecinde de kısmen muhafaza etmiş; kadının ev dışında kamusal alanlarda var olması patriyarkal düzenin çöküş riski nedeniyle tehdit olarak algılanmıştır (Belli, 2024, s. 132). Modernleşme sürecinin hız kazanmasıyla Osmanlı toplumunda kadınların güvenli alanı olan evlerinden çıkıp kamusal alanda varlık göstermesi, yerleşik normların dönüştüğünü göstermektedir. Bu nedenle Osmanlı'nın modernleşme sürecinde geleneksel toplum normlarının muğlaklaşması ve kadınların kamusal alanda yer alması hem modernizmin bir görünümü hem de kültürel yapıdaki bir kırılma olarak görülmüş; bu durum da toplumda bir ikilik yaratmıştır. Ahmet Midhat Efendi *Karnaval* romanında, bu ikiliğin Osmanlı'nın kamusal alanlarına etkisini Batılı eğlence türlerinden olan balolar üzerinden gözler önüne serer. *Karnaval* romanına yazdığı giriş yazısında Ahmet Midhat Efendi, baloların toplumda düzenin bozulmasına ve ahlaki bir çöküşe sebep olduğunu dile getirir: “Şehrimizde tavşan balosu denildiği üzere

Galata’da en rezil ve sefil karıların kendi rağbetkârlarıyla toplandıkları murdar balolardan bed ile bir sefarethanede eâzım-ı kibârın toplandıkları balolara kadar itibarca birçok meratibi vardır” (2000, s. 5) Buradan yola çıkarak *Karnaval*’daki balo sahneleri sadece modern eğlence kalıplarının sergilendiği bir mekân olarak değil; aynı zamanda kamusal alanın sınırları ve yeniden dönüşümünü sunan temsilî alanlar olarak görülebilir. Kadın ve erkeklerin aynı mekânda sosyal etkileşim içinde temas kurmaları nedeniyle romanın kamusal alanı olarak balolar, aynı zamanda modern hayatın görünümüleri ve geleneksel Osmanlı yaşamı arasındaki gerilimli hâli gözler önüne serer. Bu bağlamda *Karnaval*, baloların kültürel işlevini ve kamusal alanların değişimini sunan önemli bir edebî eser olarak dikkat çeker. Zira 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı sosyal hayatında balolar, kamusal alanın yeni formlarından biri olması nedeniyle modernleşmenin toplumsal yapıda yarattığı dönüşümleri belirleyen noktaları yansıtır. Henri Lefebvre’in mekân kuramına göre toplumsal ilişkiler mekânlar aracılığıyla şekillenir ve üretilir; her bir ilişki de kendi mekânını yaratır (2014, s. 28). Böylece mekânlar, yeni toplumsal pratiklerin ve ilişkilerin inşa edildiği alanlar olur. Bu nedenle balolar sadece eğlence kültürünün bir parçası değil, aynı zamanda bireylerin arasındaki sınırların değiştigi, toplumsal ilişkilerin ve dönemin kültürel ve ahlaki normlarının yeniden biçim aldığı kamusal alanlar olarak modernleşmenin görünümünü belirginleştirir.

Habermas’ın modern kamusal alan kavramı doğrultusunda, kamusal alanlar, zaman içerisinde bireysel ilişkiler ve çıkarların etkisi altında asli işlevini kaybeder (2003, ss. 295-301). *Karnaval*’da bu işlevsel dönüşüm, kamusal alanlarda kadın-erkek ilişkilerinin normlardan uzaklaşması, kadın bedenlerinin bir teşhir nesnesine dönüşmesi ve ahlaki normların denetimsiz hâle gelmesi üzerinden sunulur. Romanda anlatıcının baloları “insan girdabı” şeklinde tanımlaması, bireylerin kamusal alanlarda kontrollerini kaybettiklerine ve bu kontrolsüzlüğün özgürlük vaadine dönüştüğüne yönelik endişesini gösterir: “O bir insan girdabıdır. Sen de onun bir katresi olarak girdap içinde yuvalanır gidersen” (Ahmet Midhat Efendi, 2000, s. 140). Burada baloların girdap olarak tasvir edilmesinin nedeni sadece bireysel kontrolün denetim dışına çıkması değil, kültürel ve ahlaki sınırların muğlaklaştığı bir alanın meydana gelmesinden kaynaklanmaktadır. Zira *Karnaval*’da Madam Hamparson ve Resmi arasındaki yasak aşk, iradelerin kaybedildiği kamusal alan olan balolarda başlar. Bu ise Batılı eğlence türü olan balonun sadece bedenini teşhir edildiği bir alan değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal normların ortadan kalktığı cinsiyetler arası ilişkilerin yeniden şekillendiği bir ortam olduğunu gösterir. Roman ahlaki ve toplumsal normların yeniden şekil aldığı görünümüleri, kadın ve erkeklerin aynı mekânda bir arada daha serbest şekilde iletişim kurabildiği ve herhangi bir tanışıklık duymadan dans edebildiği, temas kurabildiği sahneler üzerinden sunar. Romanda geçen “Baloya gitmek adeta bir cinayettir... Bir kadın yalnız bir erkek ile kalkıp baloya gitsin! Bu ne demektir? Sabahlara kadar o erkek ile beraber bulunacak! Siz zekisiniz efendim! Bunun ne mühim bir kabahat olduğunu anlarsınız” (Ahmet Midhat Efendi, 2000, ss. 180-181) ifadesi özgür şekilde iletişim içerisinde olan bireylerin dönemin kültürel normlarının aşınması çerçevesinde risk taşıdığını gösterir. Bu, modernleşmenin sağladığı özgürlüğün yanında toplumsal dönüşümün de bir göstergesidir. Zira kadınların balolarda eşlikçisi olmadan yer alabilmeleri, erkeklerle rahatça dans edebilmeleri, kamusal alanın cinsiyet rolleri üzerindeki dönüşümünü gözler önüne serdiği gibi geleneksel normların dışına çıkıldığına da işaret eder.

Cotillon, 19. yüzyılın Avrupa balolarında yaygın olan, dansta eşlerin sıkça değiştigi ve farklı kurgularla ilerleyen bir dans türü olması nedeniyle bireyler arasında özgür bir iletişim ortamı

sağlar. Ahmet Midhat Efendi, bu dansı “en kibar baloların müsavat üzere eğlencelerini itmam eyleyen şey” olarak tanımlayarak cotillon’un kadınların ve erkeklerin birlikte görünürlük kazandığı bir eğlence ortamını meydana getirdiğini belirtir (2000, s. 6). Cinslerin eşit katılımına dayalı bu eğlence biçimi yazarın gözünde sadece bireysel ilişkilerin dönüşüme uğradığı anlamına gelmez, aynı zamanda modernleşme süreciyle birlikte toplumsal ve ahlaki sınırların genişlediği ve değiştiği anlamına gelir. Bu doğrultuda yerleşik normların dönüşüme uğraması ve bireysel serbestliğin daha geniş bir alana yayılması; modernizm süreciyle birlikte ivme kazanan kentleşmenin toplumsal yapı üzerindeki yansıması olduğu ifade edilebilir. *Karnaval*, toplumsal normların dönüşümünü ve bireylerin kamusal alanlarda daha fazla yer edinmesini balo gibi kamusal alanlar üzerinden tartışmaya açar. Yazar, romanda yerleşik normların dönüştüğü ortamı şu şekilde eleştirir:

Oralarda takdim ve takaddüme hacet olmadığı gibi istediğiniz kadın ile oynayabilmek için cotillon’a filana da hacet yoktur. Oraya gelen her kadın her erkek ile oynamak için gelmiştir. Hangisinin beline sarılacak olsanız memnunen kollarını sizin omuzlarınıza atar. Meğer ki o gece balodan sonra souper edecek ve geceyi de beraber geçirecek olan müşterisini evvelden hazırlamış olsun. (Ahmet Mithat Efendi, 2000, ss. 7-8)

Ahmet Midhat Efendi’nin *Karnaval* romanında balo gibi kamusal alanların yapısına dair sunduğu sahneler, modern toplumlarda kamusal alanın değişimine dair görünümüne de ışık tutmaktadır. Habermas’a göre kamusal alan ilk olarak rasyonel fikirlerin ve eleştirel aklın geliştirildiği alanlar iken modern toplumlarda dönüşüme uğrayarak tüketim kültürünün yaygınlaştığı zemine karşılık gelmiştir (2003, ss. 113-115). Bu değişimin kamusal alanların sadece fiziki yapısında değil; dedikodu, söylenti gibi ifade şekillerinde de var olmuştur. Söz gelimi *Karnaval*’da Madam Arslangözyan’ın vefat eden eşinden kalan miras Beyoğlu halkı arasında günlerce konuşulmuştur:

Hamparson Arslangözyan Ağanın vefatıyla emval-i metrukesi ve bunların Madam Arslangözyan tarafından suret-i sarf ve tahsisi birkaç gün Beyoğlu halkı için sermaye-i bahs ü makal olup bazı kimseler kadının şu eser-i nedametkârisini tahsin ve bazıları bunu da istihzaya bir güzel sermaye ittihaz eylemiş iseler de nice vukuat-ı azimeyi nesyen mensiyen hükmüne koymak mukteza-yı şanı olan bu âlemde birkaç hafta zarfında bu vak’a dahi nesyen mensiyen hükmünü almıştı. (Ahmet Midhat Efendi, 2000, s. 219)

Bu sahne, kamusal söylemin akıl yürütmeye açık ve rasyonel düşüncelerden ziyade kişilerin özel hayatlarına ilişkin bilgilerle ve dedikodularla şekillendiğini, bunun da kısa süreli merakla dayalı olduğunu göstermektedir. Özellikle kadınların özel hayatı üzerine kurulan ilgi, toplumsal kabullerin de yeniden üretiminin yolunu açar. Bu çerçeveden bakıldığında *Karnaval* romanı, balo gibi modern kamusal alanlar ile birlikte söylenti gibi toplum içerisinde kısa sürede yayılan ifade biçimlerinin de şekillenmesini mümkün kılmaktadır.

Romanın kamusal alanlarından biri olarak balolar, modernleşme sürecinin kamusal görünümünü ortaya koyduğu gibi bu dönüşümün de yarattığı çelişkileri görünür kılar. Habermas’a göre kamusal alan, bireylerin otoriteden bağımsız bir biçimde kamusal meseleleri akılcı tartışmalara açtıkları bir zemindir (2003, s. 105). *Karnaval* romanına bu kavram üzerinden bakıldığında ise, böyle bir tartışma alanı olmaktan ziyade kadın ve erkeklerin görünür olma arzularının sergilendiği, toplumsal etkileşimlerin kurulduğu mekânlara dönüşür. Romanda modernleşme süreciyle birlikte bireylere verilen özgürlük vaadi sunulurken bu özgürlüğün de bir taraftan toplumsal normların sapmasına ve değer yargılarının yeniden biçimlenmesine olanak sağladığı ifade edilebilir. Bu bağlamda *Karnaval*, kamusal alanı sadece fiziksel bir alan olarak

değil, aynı zamanda toplumsal normların yeniden şekillendiği, sınırların değiştiği bir mekân olarak sunar.

Modern Hayat ve Tüketim Pratikleri

Tüketim kültürü Osmanlı toplumunda da modernizmin hem ekonomik hem kültürel bir görünümü olarak biçim kazanmıştır. Batılı yaşam tarzının referans kabul edildiği bir hayat biçimini benimseyen bireyler, tüketim kültürünü kimliklerini inşa etmenin ve bedenleriyle görünürlük kazanmanın bir yolu olarak kullanmışlardır. Böylece tüketim, üretim ve toplum yararının ötesinde sergilemeye dayalı bir duruma dönüşmüştür. *Karnaval* romanında ise, tüketim kültürü balo gibi gösterişçi eğlence kültürü, içki kullanımı ve kumar alışkanlığı üzerinden Osmanlı'nın modernleşme sürecinin hem birey hem de toplumsal düzeyde yarattığı kırımları çarpıcı biçimde ortaya koyar.

Tanzimat dönemi romanlarında “mirasyedilik”, bireyin tembelliginden ziyade modernleşme sürecinde ivme kazanan ahlaki ve kültürel çözümlenin bir yansıması olarak sunulur. *Karnaval* romanında Zekâî karakteri üzerinden modernleşme sürecinin bir görünümü olan gösterişçi tüketim kültürü, Batılılaşmayı yalnızca taklit üzerinden tecrübe eden birey tipolojisi ve yerleşik değerler sistemine ters düşen yeni hayat tarzı gösterilir. Zekâî'nin parayla kurduğu ilişkinin temelinde haz odaklı tüketim arzusu vardır. Zira babası henüz hayattayken onun mirasına sahip olma isteği tüketime olan bağlılığını göstermektedir. Aylak bir tip olarak karşımıza çıkan Zekâî, bu aylaklığı sadece boş zamanını değerlendirmek için değil, aynı zamanda modern hayatın pratiklerini deneyimlemek ve tüketim göstergelerini kimliğini inşa etmek için kullanır. Zekâî'nin serveti, mekânla kurduğu ilişkide, tüketim arzusunda ve onun tercihlerinde şekillenen yeni bir hayat tarzına sahip olmasına imkân tanır. Söz gelimi babasının ölümünden sonra geleneksel Osmanlı mezar taşlarının biçimini tercih etmeyerek Avrupa'dan beaux arts tarzıyla bir mezar taşı tasarlatması, tüketim kültürünün kendisinde yarattığı taklitçi ve yüzeysel Batılılaşma arzusunun bir görünümü olarak karşımıza çıkar. Romanda, Zekâî'nin Batı'ya olan saplantılı eğilimleri, anlatıcı aracılığıyla ironik bir dille sunulur. Karakterin çevresinden gelen “Frenk mezarında yatmak” (Ahmet Mithat Efendi, 2000, s. 276) şeklindeki küçümseyici tepkileri, Osmanlı toplumunun bu tür taklitçi Batılılaşmayı bireyin kimliğini tehdit eden ve yabancılaştıran bir durum şeklinde değerlendirdiğini ortaya koyar.

Ahmet Midhat Efendi'ye göre emek harcanmaksızın sahip olunan tüketim nesnelere, toplumsal ve ahlaki açıdan sorun teşkil etmektedir. Ona göre tüketim, hayatı sürdürülebilenin bir unsurudur, ancak bu hakkın kazanılması fiziksel ya da zihinsel emekle mümkün olabilmektedir (Ahmet Midhat Efendi, 2005, ss. 18-19). Bu bakış açısı modern hayatın kaçınılmaz kıldığı tüketimin, üretime dayandığında anlamlı olabileceğini ortaya koymaktadır. Anlatıcı, Zekâî'nin çalışmadan elde ettiği serveti tüketme arzusunu eleştirir; bu durum dönemin değişen toplumsal değerlerini gözler önüne serer. Zekâî'nin bu yanı, Veblen'in gösterişçi tüketim kuramı çerçevesinde de incelenebilir. Veblen'in gösterişçi tüketim kuramı, bireylerin tüketim pratiklerinin sadece temel bireysel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olmadığını, aynı zamanda kamusal alanlarda statülerini görünür hâle getirmek üzere olduğunu ileri sürer (akt. Açıkalın & Erdoğan, 2005, s. 8). Bireyin kamusal alandaki temsili, başkaları tarafından görüldüğünde anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda bireyler, bir nesnenin işlevselliğinin yüksek olmasından ziyade, toplumsal alanlarda görünürlüklerini arttıracak nesnelere tercih ederler. Bu ise, gösterişçi tüketim pratiklerinde bir nesnenin estetik değerinin önemli olduğunu göstermektedir. Anlatıcı ise Zekâî'yi, Osmanlı toplumunda aidiyet duygusu çözülmeye başlamış, tüketim yoluyla kendi kimliğini yaratan, estetik

yönü ön planda olan nesnelere düşkün bir tip olarak yaratır. Bu tip, Osmanlı'nın son döneminde toplumda yaygın şekilde görülen "alafranga züppe" tipin hem toplumsal hem de bireysel görünümüyle örtüşür. Bu bağlamda Zekâî, servetini miras yoluyla elde ederek harcamış bir birey olarak toplumda aidiyet duygusu zayıflamış, görünürlük arzusuyla tercihlerini belirlemiş, kendini çevresinden uzaklaştırmış; böylece kendi toplumu içinde yabancılaşmış bir figür olarak çizilmiştir.

Osmanlı toplumunda Tanzimat Dönemi'yle birlikte hız kazanan modernleşme süreci, sadece idari alanları değil, bireylerin gündelik hayat pratiklerini de çarpıcı şekilde etkilemiştir. Modernleşme sürecinde bireyin boş zamanı, tüketim kültürünün görüldüğü ve kendi kimliklerini görünürlük üzerinden kurduğu bir zemine dönüşür. Bu sürecin görünür olduğu sahnelerden biri de *Karnaval*'ın olay örgüsünde işlevsel bir yere sahip olan balolardır. Romanda balolar, sadece eğlence kültürünün bir merkezi değil, aynı zamanda gösterişli kıyafetler, kumar alışkanlığı ve içki tüketimi gibi modern hayatın görünümünün bir alanı olarak karşımıza çıkar. Romanda gösterişin ve eğlencenin bir arada olduğu balo gibi ortamlarda birey sadece eğlence kültürünün içerisinde değildir; aynı zamanda tüketim kültürünün pratikleri yoluyla kimliğini inşa eder. Böylece romanın balo sahnelerinin modern hayatın bir eleştirisi olarak çizildiği söylenebilir. Romanda balo sonrası yenen gece yemeklerinin tasviri, bu kültürel değişime karşı alınan tavrı göstermektedir:

Şu acayip ve garayip ahz u ita bu suretle icra edilip bittikten sonra zaten sabahlara kadar baloda tepinerek karınları acıkmış olan Kutsuş vesaire biraz taam istediler. Victor Hauve 'O! Biz paramız oldukça cömertlik dahi eden adamlarız!' diye derhal adam gönderip et söğüşleri, havyarlar, soğuk hindiler ve âlâ şaraplardan mürettep güzel souper tedarik ettirdi. Manzende oturup cümlece taama başladılar. Hatta Juge Sarafin'i de taama davet eylediler. (Ahmet Midhat Efendi, 2000, s. 208)

Bu sahne Batı'nın gündelik hayat alışkanlıklarından olan "souper" –geç saatlerde verilen akşam yemeği– geleneğinin Osmanlı toplumunda kazandığı yeni görünümü göstermektedir. Et söğüşleri, havyarlar, soğuk hindiler ve şaraplardan oluşan yemek menüsü, Osmanlı mutfağının dışına çıkılarak yeni bir tüketim alışkanlığının varlığını görünür kılmaktadır. Söz konusu akşam yemeği, bireylerin temel ihtiyacını gidermekle kalmaz; kamusal alanda bir gösteri biçimi olarak kullanılır. Yemeğin içeriğinden çok sunuş biçiminin önem kazandığı gece saatlerinde yapılan bu akşam yemeği ziyafeti, Osmanlı sofrası düzeninden uzaklaşıldığını ve Batılı zaman anlayışına dayanan yeni bir hayat pratiğini göstermektedir. Romanda sadece yemek düzenindeki değişim değil; bu değişimin ortaya çıkardığı değerler sistemi de eleştirilmektedir. Zira bu sahneler modernleşme süreciyle birlikte bireylerin gösterişli tüketim biçimleri aracılığıyla kimliklerinin yeniden üretildiğini göstermekte; geleneksel ve modern değerlerin karşı karşıya geldiği zeminlere dönüşmektedir. Bu bağlamda *Karnaval*'ın balo sahneleri "eğlence etrafında örgütlenen yeni bir tüketim kültürünün Osmanlı toplumuna nasıl sirayet ettiğini" gözler önüne sermektedir (Orçan, 2004, s. 56).

Osmanlı toplumunda bireylerin davranışları dinî normlarla şekillenmiş ancak modernleşme süreci bu davranış pratiklerinde çarpıcı bir dönüşüm yaratmıştır. Eğlence kültürüyle iç içe görülen içki tüketimi, bu dönüşümün en görünür olduğu zeminlerden biridir. François Georgeon'un da belirttiği gibi, geleneksel dönemde daha çok gayrimüslimlerin ağırlıkta olduğu mahallelerde görülen içki kültürü, 1880'li yıllarda kente taşınarak kamusal alanın görünür bir parçası hâlini almıştır (2023, s. 167). Bu ise, içki tüketiminin modernizmin bir görünümü olarak yerini aldığını göstermekle birlikte aynı zamanda gösterişçi tüketim kültürünü de güçlendirir. Nitekim romanda özellikle balo sahnelerinde içki kullanımı, yeni hayat pratiklerinin oluşumunda ve bireylerin kimliklerini inşa etmesi noktasında etkili olmaktadır. Dolayısıyla içki, bireylerin tercihlerinden ziyade toplumda belli bir hayat tarzının görünümü olarak kültürel bir işlev kazanmaktadır:

“Balolarda içki dahi cümle-i levâzımdandır... ismi işitilmedik içkilerden birkaç yüz nevi şeyler bulunur... bir dülgerin beş on günlük gündeliğini siz orada bir şişe içkiye verebilirsiniz” (Ahmet Midhat Efendi, 2000 s. 14). Burada yazar, modernleşme sürecinde ithal edilen Batılı tüketim alışkanlıklarını ifade etmekle kalmaz bu yeni tüketim pratiklerinin Osmanlı toplumunda meydana getirdiği farklılığı da gösterir. Bu farklılığın meydana geldiği ortamlarda, Osmanlı'nın yerleşik toplum yapısı giderek çözülmeye uğramaktadır. Ahmet Midhat Efendi, içki tüketimini sadece ahlaki bir çöküş üzerinden değil, toplumsal ve kültürel yapının değişimine dikkat çekerek ele alır. Romanda, içki, bireylerin tercih ettiği bir zevk nesnesi olmakla kalmayıp bir kültür hâline gelerek gösteriş ve tüketimin bir göstergesi olarak kurgunun merkezinde yer alır. Bu bakımdan gündelik hayatın ve toplumun yeni normlarının da birer simgesi olur.

Eğlence kültürünün yeni biçimleri arasında içki kullanımının yanı sıra kumar alışkanlığı da Osmanlı toplumunun geçirdiği dönüşümlerin diğer göstergeleri arasında görülür. Sadece sosyalleşmenin bir aracı olmayan eğlence kültürü, aynı zamanda bireylerin tüketim, şans ve riskle bir arada olduğu bir temsile dönüşür: “Batı hayranı Türklerin sürekli gittikleri kulüpler açılmış, buralarda kumar oynanmış, başka toplumsal zevkler yaygınlaşmıştır. Bu arada kumar tutkusu birçok kişiyi sarmış, Beyoğlu'nda kumar oynatmak bir ticaret durumuna gelmiş, çoğu yerde güvenlik kuvvetleri karşı çıktığı için gizli kumarhaneler kurulup açılmıştır” (Sevengil, 1985, s. 175). Kumar da içki gibi modernleşmenin ve tüketim kültürünün bir parçası olarak bireylerin tercihlerinden çıkarak toplumsal yapıyı dönüştüren bir simge hâlini alır. *Karnaval*'da ise anlatıcı, bu dönüşüme ilişkin eleştirilerini dile getirir. Anlatıcıya göre balolar, yalnızca müzik ve dansın merkezde olduğu sosyal etkinlikler olarak kalmaz. Kumarın merkezde olduğu bu etkinlikler, Osmanlı'nın toplumsal yerleşik normlarını da tehdit etmektedir. Zira kumar, modern yaşam tarzının toplumda yarattığı çözümlenin temsili olarak görülür. Bu gözlem, söz konusu dönüşümün kültürel dinamiklerini görünür kılar: “Balo denilen mahallerde eğlence yalnız raksa da münhasır değildir... Kumar oynamak baloların raks kadar ve belki daha ehemmiyetli bir eğlencesidir... Fakirin sanatına göre beş veya on gün çalışıp... kazanabileceği bir lirayı hemen iki saniyede kaybedersiniz” (Ahmet Midhat Efendi, 2000, ss. 13-14). Romanda kumar bireylerin tercih ettiği bir talih oyunu değil, tüketim pratiklerinin normalleştiği bir hayat şeklinin parçası durumuna gelir. Bu nedenle yazar, kumar alışkanlığını bireysel bir ahlaki çöküşten ziyade Batılı hayat tarzının Osmanlı toplumundaki tüketimini esas alan yeni bir kültürel norm olarak sunarken toplumsal dönüşümü de ortaya koyar.

Ahmet Midhat Efendi, *Karnaval* romanında, modernleşme sürecinde şekillenen tüketim kalıplarını ve Batılılaşmanın bireyler üzerindeki etkisini ironik örneklerle de göstermiştir. Söz gelimi romanda, modernleşmenin içerikten yoksun olması ve taklitçiliğe dönüşmesi toplumsal bir eleştiri olarak verilir. Anlatıcının aktardığı şu hikâyeye bu bakımdan dikkat çekicidir:

Hikâye ederler ki Çin'e bir İngiliz gemisi gitmiş. Zabıtanın birisi pantolonu kalmadığı cihetle Çinli bir terzi çağırıp fakat Avrupa modasına pantolon biçmeyi, dikmeyi şayet beceremez diye bir eski pantolonunu verip “işte biaynihi bunun gibi olsun” demiş. Terzi üç beş gün sonra pantolonu yapıp getirmiş. Daha bohçasından çıkarırken zabıt “verdiğim pantolonun aynı oldu ya?” deyince Çinli “evet efendim! Aynıdır. Şu kadar ki verdiğim pantolonun dizinde bir kav yanığı biraz tûlânice bir eser bırakmış.” (Ahmet Midhat Efendi, 2000, s. 23)

Bu pasaj modernleşmenin ne denli yüzeysel düzeyde olduğunu göstermektedir. İngiliz zabıt terziye verdiği pantolonun yalnızca biçimsel olarak benzemesini istemişken terzi pantolonu tüm kusurlarıyla birlikte dikerek ortaya bir taklit pantolon çıkarmıştır. Anlatıcı bu örnekle yalnızca dış

görünüşü taklit etmenin beklentileri karşılamadığını, içeriğin yapısı göz ardı edilirse ortaya çıkanın anlamdan uzak ve komik olacağını gösterir.

Romanın yüzeysellik konusunda diğer eleştirisi, Madame Küpeliyan karakteri üzerinden gösterilmektedir. Madame Küpeliyan'ın katıldığı gösterişli balolar, Fransızca konuşmaya duyduğu büyük istek, Batının giyim modasına büyük ilgi göstermesi; onun Batılı hayat tarzını yalnızca yüzeysellikle özümsemişliğini göstermektedir. O, modernizmi düşünsel bir dönüşüm olarak algılamaktan ziyade eşyalar, tüketim ve gösterişli etkinlikler üzerinden içselleştirir. Çinli terzinin pantolonu kusuruyla birlikte meydana getirmesi gibi, Madame Küpeliyan da modernleşmeyi sadece yüzeysel olarak ve kusurlarıyla alır. Anlatıcı, bu örnekler üzerinden modernleşmenin dış görünüş itibarıyla benimsenmesinin toplumda derinlikten uzak bir dönüşüme sebep olabileceğine vurgu yapar. Böylelikle anlatıcıya göre tüketim kültürü modernliğin önemli göstergelerinden biri hâline gelerek toplumsal yapının da çözülüşüne yol açar. Anlatıcı, Madame Küpeliyan gibi karakterler üzerinden modernleşmenin kullanılan dil, moda düşkünlüğü ve gündelik alışkanlıkların değişmesiyle değil de zihinsel yapının derinlikli dönüşümüyle olması gerektiğini savunur. Bu bağlamda *Karnaval* romanı aracılığıyla Ahmet Midhat Efendi'nin tavrı, modernizmin tümüyle karşısında olmak değil, modernleşmenin derinleşmemesi, yüzeyde kalması ve anlamlı şekilde benimsenmemesi yönünde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tüketim kültürünün yalnızca gösterişli nesnelere sahip olmak ve büyük harcamalar yapmak değil, kimi zaman da serveti gizli şekilde biriktirmek ve saklamak şeklinde olabileceği de unutulmamalıdır. Bireyin sahip olduğu servet, sadece ihtiyaçlarını gidermesiyle sınırlı kalmaktan çıkıp aynı zamanda kimliğin inşa edilmesini ve bireylerin buldukları ortamda bir etki oluşturmasını sağlayan bir araçtır. *Karnaval* romanında anlatıcı, karakterler aracılığıyla servetin toplumsal fayda yerine bireyin çıkarları doğrultusunda kullanılmasını ve biriktirilmesini eleştirmektedir. Uzleti Efendi romanda değişen servet algısını görünür kılan figürlerden biridir:

Uzleti Efendinin ihtiyatkârlığına herkes inanır. Zira tabiat gayet mümsik olup buna bir de ihtiyarlık munzam olmuştur. Hanesinde altına, gümüşe müteallik hemen bir habbe görünmeyip kahve zarfları dahi tombaktırlar. Fakat gümüş ve altından maada birtakım mücevherli eşyası dahi kasalarda, mahzenlerde mahfuz olduğunu herkes hükmeder. (Ahmet Midhat Efendi, 2000, s. 18)

Uzleti Efendi'nin dışarıdan tutumlu ve sade bir hayat sürdüğü gibi gözlemlenmesi, dönemin ahlak anlayışıyla örtüşen bir duruş sergilediğini düşündürür. Fakat Uzleti Efendi'nin evinde sakladığı değerli eşyalar göstermektedir ki bireyler kendi servetlerini ve bunun yaratacağı etkiyi gizliden güçlendirmeye çalışmaktadır. Buradaki çelişkiyi ortaya koyan anlatıcıya göre dışarıdan bakıldığında sade bir hayat süren kişilerin gerçekte saklama ve biriktirme üzerine kurulu hayat tarzı aynı zamanda iç dünyalarındaki karşıtlıkları da görünür kılar. Tüketim sadece sergilenen gösterişli nesnelere üzerinden değil, gerektiğinde gücün temsili olarak kullanılacak birikimler yoluyla da anlam kazanmaktadır. Böylelikle roman Osmanlı toplumunun yerleşik değerleri sürdürme çabası ve modernleşme süreciyle ortaya çıkan değişimle birlikte bireysel beklentilerin nasıl bir arada olabileceğini görünür kılar.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Karnaval* romanı, Osmanlı toplumunun modernleşme sürecinde yaşadığı toplumsal dönüşümlerin edebî düzlemde bir yansıması olarak okunabilir. Balo gibi eğlence kültürü etrafında kurulan eser, bir taraftan Batı ile kurulan temasın toplumun gündelik hayatını dönüştüren dinamiklerine dikkat çekerken öte yandan modern hayat tarzının bireysel ve toplumsal düzeyde meydana getirdiği çözümlere işaret eder. Romanda görülmektedir ki karakterler tüketim arzusu ve gösterişli nesnelere sahip olma hevesiyle bir yandan kimlik krizine

diğer yandan da ahlaki çözülmeye sürüklenir. *Karnaval*, Batılılaşma sürecinde Osmanlı toplumunun yalnızca kurumlar düzeyinde değil, aynı zamanda gündelik hayat pratikleri ve arzular bağlamında da dönüşüm geçirdiğini göstererek roman türünün sosyokültürel değişimleri kaydeden işlevini gösterir.

Modern Bireyin Görsel Kimliği: Beden ve Moda

Görsellik, modern yaşamın hem estetik boyutu hem de bireylerin toplumsal rolleri, temsilleri ve kamusal konumları ile ilişkilidir. Modernizm bireyleri yalnızca sorgulayan ve düşünen değil; aynı zamanda görülen, gören ve sürekli bakışa maruz kalan varlıklar olarak tanımlar. Bu nedenle, toplumsal hayat giderek görsel olana, görülmeye dayalı olarak yeniden biçimlenir. Walter Benjamin'in modernlik tanımlamasında da sergileme ve görme ilişkileri merkezi bir konumdadır: Modern birey, gitgide daha fazla teşhir edilen, sergilenen ve gözetlenen bir figüre dönüşür (2020, s. 59). Benjamin'in bu görüşü bireyin yalnızca aklın değil aynı zamanda bakışın da nesnesine dönüşmesine ve görsel bir dünyanın anlamlandırılmasına önemli bir katkı sunar. Modernizm sadece teknik ilerlemelerle sınırlı kalmayan; bedenin yerleşik normlarına göre biçimlendiği ve kamusal görünürlüğü estetik bir zeminde yeniden dönüştüğü çok katmanlı bir dönüşüm sürecine karşılık gelmektedir. Bu dönüşüm özellikle bedenin bütünleştiği kültürel yapılarda daha açık biçimde izlenebilir. *Karnaval* romanı özellikle dans ve kadın bedeni etrafında biçimlenen bu görselliği eleştirel biçimde ortaya koyar. Modernleşme süreciyle birlikte bedenin estetik bir meseleye dönüştüğü noktada, romanın bu sahneleri, modernizmin kültürel görünümünü gösteren bir görülme ve ifşa mekânı biçimini alır.

Modernizmin ana meselelerinden olan zaman, hareket ve beden kavramlarının dansla kurdukları derin bağları çoğunlukla göz ardı eder şekilde ele alınır. Fakat dans, bu üç kavram etrafında biçimlenen modern hayatın deneyimini anlamak açısından yoğun bir temsil işlevi görür. Carrie J. Preston'ın da belirttiği gibi, dans modern çağda yalnızca koreografik bir sanat formu olmaktan çıkıp bedenin estetik bir nesneye dönüşmesini, hareketin görsel pratikler yoluyla kontrol edilmesini, davranışın sergilenebilir formlarda sunulmasını sağlayan kültürel bir araç olarak konumlanmıştır (2014, s. 131). Modernizm, bireyi izlenen ve teşhir edilen bir bedene dönüştürürken; dans da bu dönüşümün bir yandan aracı öte yandan da sahnesi olur. Dans eden beden, artık özgürce ifade edilen bir varlık değil, gösterinin içindeki estetik anlamlarla yüklü bir temsildir.

Karnaval romanındaki dans eleştirisi, modernizmin getirdiği dönüşümle paralellik taşımaktadır. Romanın balo sahnelerinde dans, sadece sosyal bir etkinlik değil, “pek büyük bir oyun” (Ahmet Midhat Efendi, 2000, s. 13) olarak ifade edilir. Bu tanım, dansın fiziksel yönünden ziyade toplumsal ve ahlaki anlamlarını da ele almaktadır. Zira anlatıcıya göre dans, bireyler arasındaki mahremiyet sınırlarını zorlayan, mesafeyi ortadan kaldıran ve Osmanlı toplumunun geleneksel yapısıyla açıkça çelişen bir etkinliktir. “Baloya gitmekten maksat dahi dans etmektir. (...) Ezcümle bacakların havaya doğru o kadar kaldırır ki karşısında bulunan oyuncu burnunu gözetsin!” (Ahmet Midhat Efendi, 2000, ss. 12-13) sözleriyle verilen bu eleştiri, dansın toplumsal değerler sisteminde bir kriz olarak sunulduğunu göstermektedir. Bu eleştirel bakış, dansı modernleşme sürecinin sadece kültürel değil, aynı zamanda temsile dayalı, bedensel bir dönüşümün görünümü olarak ifade edilebilir. Anlatıcıya göre kadınların vücut hatlarını ortaya çıkaran kıyafetler giymesi, erkeklerle kol kola dans etmesi ve bireylerin fiziksel temaslarının kamusal alanda sergilenmesi, bedeni mahremiyetten koparıp teşhirin bir unsuru hâline getirir. Böylelikle modern eğlence kültürü; bedeni, tüketime açık bir nesne olarak biçimlendirir.

Preston'ın da belirttiği gibi dans, sadece bireysel ifadenin bir biçimi değil, aynı zamanda görsel pratikler içinde üretilen, tüketilen ve dolaşıma sokulan bir temsil unsurudur (2014, s. 128). *Karnaval* bu bağlamda dansı, modernizmin estetik ve kültürel boyutlarını gösteren bir simge olarak kullanır. Balo ve danslar anlatıcıya göre, modernleşmeyle birlikte Osmanlı toplumunda meydana gelen kültürel yabancılaşmanın, bedenın metalaşmasının ve toplumsal çözülmenin bir göstergesi olarak görülür. Bu nedenle Ahmet Midhat Efendi'nin *Karnaval* romanı aracılığıyla dansa yönelik yaptığı eleştirisi, ahlaki kaygıların yanı sıra modernleşmenin yarattığı gündelik hayatın yeni pratiklerine yöneltilmiş kültürel bir karşı çıkıştır. Ona göre balolar, sadece eğlence mekânları değil; mahremiyet sınırlarının aşındığı, bedenlerin gözetlenmeye ve izlenmeye açık hâle geldiği modern hayatın yeni bir toplumsal pratiğidir. Bu ise özellikle erkeklerin kadınlara bakışında biçimlenen arzu ve aşk merkezli bir iletişimi vurgulamaktadır. Ahmet Midhat Efendi'nin baloyu kiliseyle karşılaştırması bu dönüşümü göstermektedir: “Hele baloların en parlak eğlencesi taharriyat ve tecessüsât-ı aşıkane'dir. İnsan heveskârı olduğu bir kadının arkasına takılmak ve istediği sözü söyleyebilmek için balolarda bulduğu müsaadeyi kilisede bile bulamaz” (2000, s. 14). Bu alıntı balolar aracılığıyla bedenın arzu nesnesi olarak kamusal alana taşındığını ve teşhir edildiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yazarın eleştirisi dansın bireyler arasındaki fiziksel sınırları muğlaklaştırmasının yanı sıra bu yakınlaşmanın meydana getirdiği toplumsal dönüşüme yöneliktir. Zira balolarda kamusal alanın mahremiyetinin aşınması ve bedenın sergilenir olması, Osmanlı toplumunun yerleşik değerleriyle örtüşmeyen yeni bir kültürel yapının habercisi olmaktadır. Ahmet Midhat Efendi'ye göre bu dönüşüm, bireylerin ilişkilerini, arzularını ve beden algılarını dönüştüren yeniden bir düzenlenme sürecini de anlatmaktadır. Balolar bir yandan Batılılaşmaya işaret etmekte; öte yandan da modern hayatın getirdiği teşhir, gözetlenme ve bireysel özgürlük gibi değerlerin sorgulandığı alanlara dönüşmektedir. Bu nedenle dans ve balolar; kültürel dönüşüm, toplumsal yabancılaşma ve kimliklerin yeniden inşası bağlamında üzerinde durulması gereken unsurlardır.

Ahmet Midhat Efendi, *Karnaval* romanında modernleşme süreciyle birlikte Osmanlı toplumuna giren yeni hayatın deneyimleri ve özellikle kadınların değişen giyim tarzlarını da eleştirel şekilde değerlendirir. *Karnaval*'da balo gibi Batılı eğlence ortamlarının yaygınlık göstermesiyle birlikte toplumsal dönüşüm kadınların giyimleri üzerinden de sorgulanabilir hâle gelir. Anlatıcı, kadınların Batı modasına uyararak vücut hatlarını ortaya çıkaran açık kıyafetleri tercih etmesini toplumsal bir çözülme olarak görür. Kadın bedeninin kamusal alanlarda daha fazla görünür olması, Osmanlı toplumu için henüz yenidir. Kadınların güzelliklerini öne çıkarma arzuları, romanda tersine işler; anlatıcı, bu arzunun kadının kusurlarını daha da görünür hâle getirdiğini öne sürmektedir. Bu ise bireylerin tercihlerine yönelik bir eleştiriden çıkıp toplumsal değerlerin dönüşümüne işaret eder. Değişen giyim tarzları, modern kent hayatının kaçınılmaz ve sıradan bir parçası olarak değerlendirilmiş; özellikle de modaıya uygun kadın tipleri, hız ve kentsel hayatla bir görülerek bu dönüşüm sürecinde önemli bir rol oynamıştır (Parkins, 2014, s. 106). *Karnaval* romanındaki giyim modasına yönelik eleştiriler, sadece bireyin davranışlarına değil, bir kentin ve kültürün dönüşümüne de işaret etmektedir. Romanda özellikle balo sahnelerinde kadınların kıyafetleri detaylı şekilde anlatılır; söz gelimi ince kumaşlar, diz üstünde biten etekler, vücudu belli eden elbiseler anlatıcı aracılığıyla değerlendirilir. Anlatıcı, bu yeni ve moda olan kıyafetlerin modern gibi algılsa da estetik açıdan başarısız olduğunu iddia eder. Anlatıcıya göre, kadınların güzel görünme arzusu, onları çoğu zaman komik durumlara dönüştürmektedir. Anlatıcı, Batı modasına ve bu modaıya arzu duyan yeni tip bir Osmanlı kadınına karşı mesafeli bir tavır takınır:

Ne kadar çöp gibi kollar vardır ki en mahir üstatların tertip eyledikleri düzgüler bile onları ağartmaktan aciz kalırlar. (...) Zira görecekseler kürek kemiklerinin sivrilip çıkmasından ve bel kemiğinin sanki yuvarlak değil çukur imiş gibi gömülü gitmiş bulunmasından ürkerlerdi. (Ahmet Midhat Efendi, 2000, s. 9)

Ahmet Midhat Efendi, *Karnaval* romanında estetik bedenler sunmak yerine, rahatsız edici ve çıplak bir gerçeklik sergilemektedir. Bu beden, arzu ya da hayranlık nesnesi değil; bilakis tedirginlik uyandıran bir varlık olarak sunulur. Kadın bedeninin bu temsiline modernleşme sürecinin bir görünümü olduğu söylenebilir. Zira kadınlar kamusal alanda görünür hâle gelmeye başladıkça bu yeni görünürlük sadece fiziksel mekânları değil, toplumsal yapıyı da dönüştürmeye başlamıştır. Böylece kadın bedeni sadece estetik bir nesne olarak değil, aynı zamanda sosyo-kültürel endişelerin ve cinsiyet temelli huzursuzlukların da aktarıcısı olarak kabul edilir (Tanyeli, 2022, s. 142). Romanın ilerleyen sayfalarında söz konusu dönüşüm daha açık biçimde görünür: “Ayağında ten renkli mayo! (...) Toz gibi bir fistan ki dizlerinden yukarıda! Dekolte mi? Kolte mi? Dekolte?.. Belinden yukarısı çırpıplak seza!” (Ahmet Midhat Efendi, 2000, s. 150) gibi ifadelerde görülmektedir ki, beden artık değerlendirilmek, seyredilmek ve eleştirilmek üzere sergilenir. Fakat Ahmet Midhat Efendi, görünür hâle gelen bedeni arzusunun yerine toplumsal dönüşümün bir simgesi olarak sunar. Bu noktada kadının giyimi, bir moda tercihidense ziyade kültürel temsil alanı olarak gösterilir. Serpil Çakır’ın da belirttiği gibi, kadınların nasıl giyindiği, bir toplumun kimliğinin ve değerler sisteminin doğrudan bir göstergesi olması nedeniyle geleneksel toplumlarda dinî değerlerle, modern toplumlarda ise ulusal kimlik inşasıyla bağlantılı kılındığı için kadın kıyafeti siyasal bir müdahale alanı olmuştur (2009, s. 87). Bu noktada kadın bedeninin görünürlük kazanması sadece estetik bir mesele değil, aynı zamanda modernleşme süreciyle birlikte şekillenen tüketim kalıplarının da bir görünümü olarak ortaya çıkar. Giyim pratikleri, kadının bir yandan kimliğinin öte yandan da sosyal statüsünün kamusal alanlarda görünürlüğüne aracılık eder. Böylelikle tüketim kültürü hem kadın bedeni üzerindeki kontrolü yeniden üretir hem de bu bedeni daha da görünür ve teşhir edilebilen bir hâle getirir. Romanda söz konusu kültürel dönüşümün tüketim boyutunda nasıl somutlaştığı Hamparson Ağa karakteri üzerinden örneklenir:

Hamparson Ağa şayan-ı gıpta bir koca idi dediğimize iyi dikkat buyurunuz. Zevcesini asla sıkımadı. Mevsimine göre ziyafetler, souppeler, ballar verip hele her moda değıştikçe zevcesine birkaç kat elbise yapmak ve tuvalet takımlarını bizzat ikmal eylemek Mösyo Arslangözyan’ın birinci derecelerde ehemmiyet verdiği bir şeydir. İster idi ki zevcesi modacıların kitaplarına dere eylediği resimler kadar süslü bir kadın olsun! (Ahmet Midhat Efendi, 2000, s. 32)

Hamparson Ağa’nın eşine yönelik tutumu dönemin yaygınlık gösteren tüketim kültürünün Osmanlı’nın konak hayatına nasıl yansıdığını görünür kılmaktadır. Kadın bedeni bir vitrin olarak sergilenmekte; moda uygunluğu, şıklığı ve süsü modernizmle kurulan ilişkiyi gösteren bir araç hâline gelmektedir. Sürekli değışen moda uygun alınan kıyafetler ve düzenlenen balolar, kadının kamusal alanda görünürlük kazanmasına hizmet ederken bu görünürlük tüketim pratiklerini de biçimlendirmektedir. Modernleşme süreci özellikle İstanbul’da Beyoğlu çevresinde ön plana çıkan alafrağa yaşam tarzı aracılığıyla, seçkin sınıfa dâhil bireylerin davranış kalıplarını yeniden şekillendirmiş; eğlence, gezinti, davet ve alışveriş gibi etkinliklerle kadının tüketim ve temsil nesnesi olarak yeniden konumlanmasına zemin yaratılmıştır (Çakmakçı, 2014, s. 340). Aksesuarlar ve kıyafetler Paris’ten sipariş edilmiş; lüks tüketim ve gösteriş tutkusu hızla yaygınlaşmıştır. Avrupa’nın ürünlerine duyulan ilgi, hayat tarzının da etki alanına girerken balolar ve danslı eğlenceler modern eğlence anlayışının merkezinde konumlanmıştır (Gürsoy, 2015, s. 54). Bu nedenle *Karnaval* romanında, kadın bedeninin görünürlüğü sadece bireysel bir özgürlük arayışının bir parçası olarak değil, modernleşmenin meydana getirdiği tüketim kültürünün ve

kültürel çatışmaların da bir göstergesi olarak değerlendirilir. Ahmet Midhat Efendi, kadın bedeninin kamusal alanda görünürlük kazanmasını estetik bir gelişmeden ziyade ahlaki endişelerin ve toplumsal çözümlerin bir göstergesi olarak resmeder. Böylece roman değerler ve kimlik krizini sunan bir eleştiri metnine dönüşür.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Karnaval*'da sunduğu dans sahneleri ve kadın bedeninin temsilleri, modernleşme sürecinin sadece kültürel ve teknik bir süreç olmadığını, aynı zamanda bireyin –özellikle kadının– kamusal alandaki varlığının köklü şekilde dönüştüğünü de göstermektedir. Roman boyunca dans, eğlence kültürünün bir biçimi olmaktan çıkar, bedenin kontrol edildiği, arzuların serbest bırakıldığı ve geleneksel değerlerin çözüldüğü bir kriz alanı olarak konumlandırılır. Kadınların balolarda tercih ettiği kıyafetler ve dans sırasında sergilenir hâle gelen bedenleri, toplumsal ve kültürel normların ve modern tüketim pratiklerinin göstergeleri hâline gelir. Böylece *Karnaval* romanı, modernleşmenin kadın bedeni üzerinde meydana getirdiği görünürlüğü gözler önüne serer.

Sonuç

Ahmet Midhat Efendi'nin *Karnaval* romanı, modernleşme sürecindeki Osmanlı toplumunun kültür, mekân ve birey düzeyinde meydana getirdiği değişimleri edebî düzlemde yansıtan önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir. Çalışmada metin merkezli bir yaklaşımla incelenen eserde balo sahneleri, içki ve kumar alışkanlıkları, bireylerin özellikle de kadınların kamusal alandaki görünürlükleri ve tüketim kültürüne dair sahneler; geleneksel değerler sistemi ile modernizm arasında sıkışan toplumun çelişkili yüzünü görünür kılmıştır. Özellikle balolar sadece eğlencenin değil; bedenin teşhir edildiği, kimliklerin sergilendiği mekânlara dönüşür. Bireylerin özellikle de kadınların bu alanlardaki temsili, görünürlüğün bedenin teşhir edilmesiyle nasıl iç içe geçtiğini gösterir. Bedenin görünür kılınması sadece estetik bir mesele değil, aynı zamanda modernleşmenin mevcut değerler sisteminde yarattığı kırılmanın da bir görünümü olarak karşımıza çıkar. Romanda tüketim kültürü ise bir yandan bireyin kimlik inşasında öte yandan da bireyin toplum içindeki yerinin göstergesi olarak işlev görür. Romanın karakterleri üzerinden gösterişçi tüketimin, aidiyet krizinin ve taklitçi Batılılaşmanın temsili yapılırken, servet birikimi gibi hususlar da tüketimin sadece teşhir yoluyla değil, aynı zamanda gizlenerek de yapıldığını gösterir. İçki tüketimi ve kumar alışkanlığı gibi eğlence türleri, sadece bir keyif unsuru değil; yeni bir tüketim tarzı olarak bireysel savrulmanın ve toplumsal çözümlenin simgesi niteliğini kazanır. Dans ise roman boyunca bedenin sergilendiği, denetlendiği ve arzu nesnesine dönüştürüldüğü temsillerden biri hâline gelir.

Karnaval; tüketim kültürü, görünürlük ve beden üzerinden okunabilecek içeriğiyle modernleşmenin yarattığı kimlik dönüşümlerini, kültürel kırılmaları ve toplumsal değişimleri eleştirel bir gözle ortaya koyar. Roman gelenek-modernlik, birey-toplum, özel-kamusal alan gibi çelişkilerin birbirine karıştığı bir döneme ışık tutar. Böylece Ahmet Midhat Efendi, *Karnaval* romanını, sadece bir gözlem alanı olarak değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümleri değerlendiren eleştirel bir zemin olarak işler. *Karnaval* romanı, bu yönüyle modernleşmenin getirdiği dönüşümlerin edebî yansımalarını etkili bir biçimde görünür kılar.

Extended Abstract

This study examines Ahmet Midhat Efendi's novel *Karnaval*, published in 1881, within the context of the dynamics of modernisation in late 19th-century Ottoman urban life. Modernism is not merely technical and artistic progress, but also a mental rupture in which social relations, the individual's worldview, and the city undergo radical transformation. With industrial developments

and the impact of capitalist production, the modern city became a stage for the individual's desire to be seen and for increased consumption. Under the reforms introduced by the Tanzimat Edict, traditional structures such as public spaces, transportation systems, and neighbourhoods, particularly in Istanbul, changed, transforming Ottoman cities into modern living spaces in the Western sense.

Ahmet Midhat Efendi, one of the leading figures of Tanzimat-era Turkish literature, presented the cultural dualities of the Ottoman Empire and the changing urban life in his works. The author views the city not only as a physical space but also as an arena where social fractures occur. The novel *Karnaval* critically examines the transformations brought about by modernisation in individuals, society, and everyday life, within the framework of a new entertainment culture: balls. The ball scenes depicted in the novel address new lifestyles, consumption practices, and body image as a critique of modernisation. This study examines how the novel *Karnaval* engages with modern practices through a sociological lens, focusing on themes of public space, consumer culture, and the desire to be seen.

Modernisation has fundamentally transformed individuals' daily lives and their position within society, as well as the physical structure of spaces. In Ottoman society, women's presence in public spaces was perceived as a threat to the patriarchal order, and the change in established norms led to a cultural rupture. *Karnaval* addresses Western forms of entertainment, such as balls, through this duality and argues that balls disrupted and collapsed order. Balls created a new social scene in which private life opened into the public sphere, and women and men freely socialised together. Dance types such as cotillion created an environment in which partners changed frequently, demonstrating the erosion of traditional norms. Women's participation in balls and their comfortable dancing with men was an indication of the erosion of cultural norms. Balls, as a result, have become spaces where boundaries shift and individuals' desires for visibility are displayed, rather than being a rational arena for debate.

In the process of modernisation, consumption has become a way for individuals to construct their identities and make their status visible, transforming it into a display-oriented practice. The carnival criticises consumer culture through balls, alcohol, and gambling. The character Zekâî represents the “prodigal” type who experiences modernisation only through imitation and is addicted to pleasure-oriented consumption. Even having his father's gravestone designed in European style reflects a superficial desire for Westernisation. The tradition of souper at balls (with foreign foods such as meat skewers, caviar, and wine) reflects new consumption habits. Gambling, which has become a trade in Beyoğlu, is criticised as a symbol of social disintegration. The superficiality of modernisation is criticised through the story of the Chinese tailor who imitates even the flaws in trousers, and through Madame Küpeliyan's superficial obsession with fashion; the author emphasises that modernism has become imitation rather than intellectual transformation.

Modern life defines the individual as a being constantly “exposed to the gaze”. The carnival critically exposes this visuality through dance and the female body. Dance is a cultural tool that transforms the body into an aesthetic object. In the novel, women wearing revealing clothing that accentuates their body lines, and the display of physical contact in public spaces, make the body a visible element. Fashion criticism is expressed through women's preference for revealing clothing in accordance with Western fashion; this is seen as a form of social disintegration. As in the example of Hamparson Ağa's wife, the female body is displayed as a showcase, and its conformity

to fashion becomes a vehicle for the relationship established with modernism. This is considered an indicator of moral concerns and social disintegration.

Ahmet Midhat Efendi's novel *Karnaval* is a vital text reflecting the cultural, spatial, and individual transformations of Ottoman society during the modernisation process. Ball scenes, consumption practices, and the representation of the body in the public sphere reveal the contradictory face of a society caught between traditional values and modernism. Individuals are driven into an identity crisis by ostentatious consumption and superficial Westernisation. Balls have become not only places of entertainment but also spaces where the body is displayed and boundaries are shifted. The culture of consumption and the visibility of the female body are manifestations of social disintegration and cultural conflict.

Kaynakça

- Açıkalm, S. & Erdoğan, L. (2005). Veblen'ci gösteriş amaçlı tüketim. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4 (7), 1-18.
- Ahmet Midhat Efendi (2000). *Karnaval*. K. Yetiş (Haz.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmed Midhat (2005). *Ekonomi politik*. E. Erbay & A. Utku (Haz.). Çizgi Kitabevi.
- Belli, B. (2024). *Osmanlı'da fuhuş*. Fol Kitap.
- Benjamin, W. (2020). *Pasajlar*. (A. Cemal, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Çakır, S. (2009). Osmanlı'da kadınların mekânı, sınırlar ve ihlaller. A. Alkan (Ed.). *Cins cins mekânlar* içinde (ss. 76-101). Varlık Yayınları.
- Çakmakçı, S. (2014). Gösterişçi tüketim bağlamında iki alafanga züppe tipi: Bihruz Bey ve Felatun Bey. *Journal of Turkish Studies*, 9 (9), 335-350.
- Çelik, Z. (2019). *19. yüzyılda Osmanlı başkenti değişen İstanbul*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Georgeon, F. (2023). *Rakının ülkesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan Erdoğan Türkiye'si'ne şarap ve alkol*. İletişim Yayınları.
- Gürsoy, B. A. (2015). 19. yüzyıl Türk romanında yanlış batılılaşma. *Aydın Türklük Dergisi*, 1 (1), 47-56.
- Habermas, J. (2003). *Kamusallığın yapısal dönüşümü*. (T. Bora & M. Sancar, Çev.). İletişim Yayınları.
- Işın, E. (1999). *İstanbul'da gündelik hayat*. Yapı Kredi Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Orçan, M. (2004). *Osmanlı'dan günümüze modern Türk tüketim kültürü*. Kadim Yayınları.
- Parkins I. (2014). Fashion. C. Marshik (Ed.), *The Cambridge companion to modernist culture* içinde (pp. 96-110). Cambridge University Press.
- Preston CJ. (2014). Dance. C. Marshik (Ed.), *The Cambridge companion to modernist culture* içinde (pp. 128-144). Cambridge University Press.
- Sevengil, R. A. (1985). *İstanbul nasıl eğleniyordu?* İletişim Yayınları.

- Simmel, G. (2015). *Modern kültürde çatışma*. (T. Bora & U. Özmakasa & N. Kalaycı & E. Gen, Çev.). İletişim Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1988). *On dokuzuncu asır Türk edebiyatı tarihi*. Çağlayan Kitabevi.
- Tanyeli, U. (2022). *Korku metropolü İstanbul 18. yüzyıldan bugüne*. Metis Yayınları.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma Beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/Contribution Rate Declaration of Researchers: Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir. / The contribution rates of the authors to the study are equal.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0